

ОСВІТА У ФІЛОСОФСЬКО-АНТРОПОЛОГІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ

УДК 378.015.31:17.022.1

ВІДОБРАЖЕННЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сергій Гуров

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті викладено думки щодо вивчення ціннісної картини світу в англійській художній літературі та виявлено основні цінності носіїв англійської мови, що визначають особливості їхньої комунікативної поведінки. З'ясовано, що особливе місце в літературі Англії XVIII століття належить проповідницькому жанру, оскільки багато англійських письменників були служителями церкви. Саме тому «поєднання пастирських праць і літературної діяльності було особливо характерним для англійської культури того часу». Активна присутність літераторів-священників у суспільному житті означала не лише зрушення релігійної свідомості до світської, де мораль ставилася вище за догми. Англійська культура сформувала власний менталітет, який за допомогою цінностей об'єктивується в літературі, визначає життєві орієнтири і стратегії поведінки її носіїв. Серед основних цінностей, притаманних англійцям і виражених в англійській літературі, варто виділити такі: автономія особистості, демонстративна ввічливість, рівність, позитивне мислення та емоційна стриманість, любов до природи.

Ключові слова:

цінності; літературне мистецтво; художні твори.

Аннотация:

Гуров Сергей. Отражение системы ценностей в английской художественной литературе.
В статье изложены взгляды на изучение ценностной картины мира в английской литературе и выявлены основные ценности носителей английского языка, которые определяют особенности их коммуникативного поведения. Определено, что особое место в литературе Англии XVIII века занимает проповеднический жанр, поскольку многие английские писатели были служителями церкви. Именно поэтому «сочетание пастирских трудов и литературной деятельности особенно характерно для английской культуры того времени». Активное присутствие литераторов-священников в общественной жизни означало не только сдвиг религиозного сознания к светскому, где мораль ставилась выше догмы. Английская культура сформировала собственный менталитет, который с помощью ценностей объективируется в литературе, определяет жизненные ориентиры и стратегии поведения ее носителей. Среди основных ценностей, присущих англичанам и выраженным в английской литературе следует выделить следующие: автономия личности, демонстративная вежливость, равенство, позитивное мышление и эмоциональная сдержанность, любовь к природе.

Ключевые слова:

ценности; литературное искусство; художественные произведения.

Resume:

Gurov Serhii. Reflection of the value system in English fiction.

The article deals with the study of the value picture of the world in English literature and identifies the main values of native English speakers, which determine the features of their communicative behavior in the English literature. At the heart of any ethno-culture there is a system of values that determine the culture of a given people. This system of basic values throughout the development of the nation is manifested in various types of art, one of which is fiction, where the way of life and behavioral motives of the individual and society as a whole are more clearly described. At the heart of any culture there is its inherent system of values, where many of the values accumulated by human society during the development of mankind are universal, as they are accepted by many peoples and nations, but it should be added that their hierarchy on the value scale in different cultures is different. For example, Eastern countries, such as China, are characterized by such values as the unity of society and Man, family, respect for parents and elders, while Western European countries have the primacy of individual values over social ones, independence, individual freedom, equality, and others. A special place is occupied by the preaching genre, because many English writers were Ministers of the Church, it is "the combination of pastoral works and literary activity that is especially characteristic of the English culture of the XVIII century." The active presence of literary priests in public life meant not only a shift in religious consciousness to the secular one, where morality was placed above dogma. English culture forms its own mentality, which, with the help of values, is objectified in literature, determines life guidelines and behavior strategies. Among the main values that are inherent in the English people and expressed in English literature, the following should be identified: personal autonomy, demonstrative politeness, equality, positive thinking and emotional restraint, and love of nature.

Key words:

values; fiction; works of art.

Постановка проблеми. В основу будь-якої етнокультури покладено систему цінностей, що визначає культуру цього народу. Ця система базових цінностей протягом розвитку нації виявляється в різних видах мистецтва, одним із яких є художня література, що містить

розгорнутий опис способу життя й поведінкові мотиви особистості і суспільства загалом.

Культура кожного народу ґрунтується на властивій йому системі цінностей, увібравши в себе цінності, накопичені суспільством упродовж віків, серед яких – універсальні, такі, що прийняті багатьма народами та націями.

Проте слід урахувати, що ієрархія навіть універсальних цінностей на ціннісній шкалі в різних культурах неоднакова. Наприклад, для країн Сходу, зокрема Китаю, характерні єдність суспільства і людини, сім'я, шанування батьків і старших, у країнах Західної Європи індивідуальні цінності переважають над суспільними, високо цінуються незалежність, свобода особистості, рівність тощо [10, с. 47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчаючи цінності різних культур, ми неминує стикаємося з вивченням літератури як складника цієї культури, що виступає у формі комунікативних цінностей. Однією з найважливіших речей в оцінюванні тієї чи іншої культури є знання ціннісної системи. Література висвітлює як позитивні, так і негативні сторони життя особистості та суспільства загалом. Духовно-моральне виховання особистості за допомогою літературних творів можна здійснювати й шляхом формування стійкого неприйняття антицінностей, оскільки основною ознакою художнього твору є його естетична цінність. У цьому контексті слушною є думка Г. Дробницького, який вважає, що «... будь-яка цінність має сенс тільки порівняно зі своїм антиподом: гарне тому й називається таким, бо є ще й погане» [8, с. 36]. Однак інший учений – П. Тугарінов зауважує, що «сказати "антицінності" – означає визнати за "негативними цінностями" гідність цінностей, що є абсолютно неправильним» [12, с. 9].

Англійська еліта до середини XVII століття тяжіла до активного вироблення певних норм поведінки особистості. Ще наприкінці XVI століття в Британії утвердився і став масовим рух протестантів – пуританізм, головним завданням якого була боротьба за чистоту суспільних і особистих звичаїв. Критерієм обраності слугувало особисте матеріальне процвітання, яке і стало основою морального ідеалу. Звідси поширюються такі чесноти, як ощадливість, помірність, старанність, сімейні цінності. Тогочасна література тяжіє до повчальності та етичної проблематики. Особливе місце в ній належить проповідницькому жанру, оскільки багато англійських письменників були служителями церкви [1]. Для англійської культури XVIII століття особливо характерним було «поєднання пастирських праць і літературної діяльності» [2]. Активна присутність літераторів-священників у суспільному житті означала не лише зрушення релігійної свідомості до світської, де мораль ставилася вище за догму. Після громадянської війни середини XVII століття, у якій велику роль

відіграла відмінність віросповідань, після епохи Реставрації (1660) і славної революції 1688 року головним стало гасло – віротерпимість.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у вивченні ціннісної картини світу, представленої в англійській художній літературі, та виявленні основних цінностей носіїв англійської мови, що визначають особливості їх комунікативної поведінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Англійський роман XVIII ст. загалом презентує «соціальність понад межі правосвідомості», проповідуючи людяність, гуманність, що в англійській традиції називається «moral sense». Такі автори, як Т. Холкрофт, Е. Інчболд, Р. Бейдж, У. Годвін, використовуючи досвід просвітницького роману, помітно розширюють його можливості в соціальному плані. Так, наприклад, на думку П. Вайля, «мотив подорожі набуває для героя інший сенс – це не просто його духовне дозрівання, процес дорослішання мислення й удосконалення почуття, а й можливість порівнювати різні національні досліди буття, різні національні характери, детерміновані суспільними умовами, темпераментом, складом розуму» [5]. І. Шайтанов додає, що «перевага англійського роману полягала в тому, що ґрунт для нього був підготовлений і у філософії Локка, і в малих жанрах документальної прози-есе, і в памфлетах. У них виробляється інтерес до сучасності, смак до справжнього факту. Документальність рішуче змінює оповідний стиль, небувало наближаючи його до мовного слова, що сприяє зображенню характерів у їх індивідуальній своєрідності» [3]. Яскравим прикладом морального одкровення є роман Д. Свіфта «Подорож Гуллівера» (*Travels into Several Remote Nations of the World, in Four Parts. By Lemuel Gulliver, First a Surgeon, and then a Captain of Several Ships, 1726*), у якому в образі Гуллівера автор втілює ідею миру, показавши якого його можна досягти. Письменник сподівався, що твір допоможе молодим дворянам викоринити суспільні вади, оскільки вся розповідь ґрунтується на таких поняттях, як рівноправність, справедливість, добро і мудрість.

Роман «Робінзон Крузо» Д. Дефо (*The Life And Strange Surprizing Adventures Of Robinson Crusoe Of York Mariner, 1719*) відображає саме усвідомлення окремої особистості, показуючи індивідуалізм як її самостійність і самоцінність [4]. У цьому творі поєднуються правдивість зображення обстановки з умовністю самого сюжету, де за задумом і значенням – це філософський роман про людину, яка, з одного боку, може й повинна підпорядкувати собі

природу, а з іншого – прагне не здичавіти, а жити одним життям із природою і бути щасливою розривом з підкреслено порочним суспільством.

До середини XIX століття в літературі Англії вже представлені найрізноманітніші форми роману, найвагомішим серед яких є соціальний роман, де соціально значущий зміст органічно поєднується з моральною тенденцією творів XVIII століття. Яскравим прикладом соціального роману є твір Джейн Остін «Гордість і упередження», у якому автор торкається проблеми сімейних цінностей і важливості виховання. Дружба між сестрами Джейн і Ліззі, шанобливе ставлення до батьків, любов між батьками, частка гумору є поєднанням ідеальних компонентів, що формують міцний зв'язок у сім'ї. Також у романі порушено проблему соціальної нерівності, наслідком якої є упередження; головною ж думкою твору є сила любові, що здатна змінити будь-яку людину.

Іншим прикладом соціального роману того часу може слугувати твір Ш. Бронте «Джейн Ейр», у якому порушено таку важливу тему, як жіноча незалежність. На думку автора, жінка має право домагатися своїх цілей, і їй не повинні обмежувати в цьому ані її чоловік, ані почуття до нього. Крім того, у творі висвітлено тему релігії в суспільстві через образ священника, містера Брокльхерста, що є збірним образом багатьох священнослужителів, які не мають справжньої віри, а до того ж лицемірні, вперті й переконані у своїй правоті.

Видатний письменник вікторіанської епохи Чарльз Діккенс у романі «Олівер Твіст» змішує строго документований реалістичний опис, гумор і мораль [7]. Письменник намагається донести до читача думку, що душа дитини спочатку не схильна до злочину, бо дитина, на його переконання, уособлює в собі незаконні страждання й душевну чистоту. Крім того, Діккенс хвилює питання виховання особистості й у романі він задається питанням: «Що впливає на формування характеру людини, становлення її особистості? Природні задатки і здібності, походження або все-таки суспільство?».

На межі XIX–XX століть критично осмислюється не тільки становище людини в світі капіталістичних відносин, а й сам ідеал Нового часу, його система духовно-моральних цінностей. Це зумовлює появу нової форми роману – політичного. Яскравим представником цього жанру є Вільям Морріс (1834-1896), якому належить політичний роман-утопія «Новини нізвідкіля або епоха спокою». У цьому творі показаний справжній соціалізм, який, на думку автора, повинен забезпечити людині набагато більше свободи ніж капіталізм. Морріс акцентує

на цінності природи в людському середовищі, зіпсованому епохою машинного виробництва, на припиненні роботи шкідливих для навколишнього середовища виробництв, на заміні металевих мостів кам'яними, на відновленні лісу на місці міської забудови. Головний герой, мандруючи містом, спостерігає таку картину: «По обох берегах тягнувся ряд дуже красивих будинків, низьких, невеликих, трохи відсунутих від річки. Здебільшого вони були побудовані з цегли й криті черепицею. Будинки насамперед здавалися затишними і ніби жили, беручи участь, якщо можна так висловитися, у житті своїх мешканців. Перед ними тягнулися сади, що спускалися до самої води». Також у романі йдеться про важливість спілкування людини з рівними та вільними співгромадянами, про цінність роботи як природної потреби тощо.

Серед провідних цінностей англійської культури можна виділити «автономію особистості» (privacy), «демонстративну ввічливість» (demonstrative politeness), «рівність» (equality), «позитивне мислення» (positive thinking) та «емоційну стриманість» (restraint) [11]. Особистий простір людини, її свобода, право на незалежність і автономна територія є в англійській культурі тими важливими цінностями, що віддзеркалюються у свідомості, характері та англійській художній літературі. Так, зокрема, навіть поняття «privacy» поширюється не тільки на територію, де мешкають люди, а й на всю структуру держави та законодавство. Приватна власність стає домінантним дискурсом англійського Нового часу, часу, коли формується розуміння індивідуалізму як самостійності й самоцінності особистості, що відображає дух Просвітництва.

«Позитивне мислення», характерне для протестантського світосприйняття, передбачає оптимістичний настрій і дружнє ставлення до людей, що розкривається через демонстрацію добробуту, успішності й уміння контролювати ситуацію [6, с. 30]. Демонстративна ввічливість, своєю чергою, передбачає демонстрацію поваги до суспільства через регулярне вживання формул мовного етикету та гарні манери [9, с. 88].

Яскравим прикладом творів, де порушено проблему цінностей свободи та демократії, є політичний роман-алегорія Джорджа Орвелла «Ферма тварин» («Animal Farm», 1945), у якому висвітлено непродумані політичні кроки, політику самоізоляції, диктатуру та панування лише однієї думки, та його роман-антиутопія «1984» (1948), головний герой якого Вінстон Сміт деградує під впливом тоталітарної держави, у якій він живе: «Найстрашніше в двохвилинках

ненависті полягало в тому, що, беручи участь, неможливо було залишатися байдужим... Огидний екстаз страху і помсти, бажання вбивати, мучити, розтворювати ковальським молотом чийсь черепи, подібно до електричного току, мчали по всьому залу, люди гримасували і волали, перетворюючись проти свого бажання на божевільних».

Інший британський письменник – Івлін Во, учасник Другої світової війни безпосередньо зіткнувся з вадами британської державної і військової машини – корупцією, кар'єризмом, тупим підпорядкуванням і чиношануванням та майстерно висміяв їх у романі «Не шкодуйте прапорів» («Put Out More Flags», 1942) і трилогії «Почесний меч» («Sword of Honour», 1952-1961). Так, у романі «Не шкодуйте прапорів» йдеться про огидність війни, коли люди прекрасні речі перетворюють на руїни, де «одна цілісна людина може вільно йти куди завгодно по земній поверхні. Помножте її, суньте її в стадо – і з додаванням кожної нової подібної до неї ви будете віднімати від неї щось цінне, зробите її настільки-то менше людиною. Така божевільна математика війни».

Творчість провідного англійського сатирика другої половини ХХ ст. Мюріел Спарк базується насамперед на християнській моралі. У її творах духовно-моральні цінності християнства протиставляються бездуховності, спустошеності й цинізму обивателів, що перетворилися на дрібних і жорстоких користолюбців. Зокрема в романах «Мерзенна плоть» («Vile Bodies», 1930) і «Повернення в Брайдсхед» («Brideshead Revisited», 1945), письменниця, співчуваючи древнім католицьким сім'ям англійської аристократії, протиставляє стійкість їх моральних ідеалів аморальності сучасного їй буржуазного суспільства.

Проблеми вищої освіти в Англії та процес девальвації духовних цінностей під час навчання в університеті висвітлені в романі Кінгслі Еміса «Щасливчик Джим» («Lucky Jim», 1950) і трьох романах Малькольма Бредбері «Їсти людей недобре» («Eating People Is Wrong», 1959), «Крок на Захід» («Stepping Westwards», 1965) та «Історична особистість» («The History Man», 1975). Так, у романі «Їсти людей недобре» Бредбері показує культурний занепад у провінційному університеті Англії, де викладачі нібито культивують правду та красу, а насправді плюндрують наукові журнали та розбещують студентів, доводячи їх до божевілья.

Деградація англійської культури, проблема самотності та новітня історія країни загалом з усією гостротою розкриті в романі сучасного англійського письменника Джонатана Коу «Яке

шахрайство!» («What a Carve Up!», 1994), у якому він висвітлює процес занепаду цінностей в політичній системі Великобританії, побудованій на корупції та лобіюванні інтересів вузьких соціальних груп. У творі іншого письменника Джуліана Барнса «Англія, Англія» («England, England», 1998) зазнають нищівної критики стереотипні погляди англійців і низькі моральні цінності сучасних людей.

Як зазначалося раніше, англійській культурі притаманні специфічні комунікативні цінності, зокрема автономія особистості. Звичайно, англійці раді гостям і не налаштовані агресивно щодо чужих, але найчастіше вони ввічливо уникають їх і остерегаються. Саме тому будинок в англійській культурі виконує захисну функцію. Крім нього, важливим складником особистого простору, усамітнення є сад біля будинку, де англійці люблять проводити вільний час. Доказом цього слугує роман Діани Сеттерфілд «Тринадцята казка» (2006), два розділи якого мають у своїх назвах слово «сад»: «Сади» і «Срібний сад», а думка одного з героїв твору – потомственного садовника Джона: «Останніми роками підстрижений сад був єдиним, що мало для нього значення. Він завжди прагнув скоріше покінчити з іншою своєю денною роботою; все, чого він хотів, – це опинитися у “своєму” саду» – розкриває його глибоке бажання мати свій сад, у якому він може бути на самоті [13] (узятє в лапки слово “своєму” підкреслює цю думку). У романі також міститься опис великого саду з безліччю перегородок із живоплотів, із таємними куточками всередині саду, де можна усамітнитися, відгородитися від зовнішнього світу: «Сад виходив на поля позаду будинку; два простори розділяла жива огорожа...». Любов англійців до усамітнення, бажання залишатися сам на сам з природою і водночас вияв автономії особистості поєднує в собі вираз «solitary nature» («самотня природа»). Але, крім автономії особистості, стриманим англійцям притаманна любов до чіткості, відповідного порядку, про що також йдеться в згаданому творі Діани Сеттерфілд: «Вікна котеджу виходили на поля, акуратно обгороджені живоплотом і подекуди засаджені деревами...» [13].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, можемо твердити, що англійська культура формує власний менталітет, який за допомогою цінностей об'єктивується в літературі, визначає життєві орієнтири і стратегії поведінки її носіїв. Серед основних цінностей, притаманних англійцям і виражених в англійській літературі, варто виділити такі, як автономія особистості, демонстративна ввічливість, рівність, позитивне

мислення та емоційна стриманість, любов до природи.

Перспективи дослідження порушеної теми полягають у можливості використання отриманих результатів для подальшого вивчення духовно-моральних цінностей як одного

із важливих складників англійської культури. Матеріали дослідження може бути корисним під час розроблення таких курсів, як «Теорія та практика міжкультурної комунікації» або «Література Великобританії».

Список використаних джерел

1. Ауэрбах Э. Мимесис. Изображение действительности в западноевропейской литературе. Москва: Прогресс, 1976. 556 с.
2. Барашковская Ю. А. История и вымысел в английском романе 1980-1990-х гг.: дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 / МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2006. 210 с.
3. Боноли Л. Описание реальности. *POETIQUE*. 2004. № 137. С. 19–33.
4. Брэдбери М. Язык для своих: карманный справочник структуралиста. *Иностранная литература*. 2002. № 12. С. 246.
5. Вайль П. Улица и дом: Джойс – Дублин, Конан Дойл – Лондон. *Иностранная литература*. 1995. № 2. С. 237–244.
6. Виссон Л. Русские проблемы в английской речи. Слова и фразы в контексте двух культур / пер. с англ. 3-е изд., стереотип. Москва: Р. Валент, 2005. 192 с.
7. Джумайло О. А. Английский исповедально-философский роман 1980-2000. Ростов на Дону: Изд-во Южн. федер. ун-та, 2011. 320 с.
8. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия. Москва: Политиздат, 1967. 351 с.
9. Зайцева Ю. П. Категория вежливости в английской и русской культурах. *Глобальные и региональные коммуникации: настоящее и будущее: XVIII международный Балтийский коммуникационный форум. Тезисы докладов студентов*. Санкт-Петербург: СПбГУТ, 2016. Ч. 2. С. 88–89.
10. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Едиториал УРСС, 2002. 264 с.
11. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации. URL: <http://www.ereading.by/book.php?book=137743> (дата обращения: 28.12.2017).
12. Тугаринов В. П. Теория ценностей в марксизме. Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1968. 124 с.
13. Setterfield D. The Thirteenth Tale. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=87205> (дата звернення 29.12.2017).

Відомості про автора:

Гуров Сергій Юрійович

serggurov@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-6-10

Матеріал надійшов до редакції 03. 08. 2020 р.
Прийнято до друку 15. 10. 2020 р.

References

1. Auerbach, E. M. (1976). Depiction of reality in Western European literature. Moscow: Progress. 556 p. [in Russian]
2. Barashkovskaya Yu. A. (2006). History and fiction in the English novel of the 1980s and 1990s: dissertation of candidate of filological sciences: 10.01.03. Moscow. 210 p. [in Russian]
3. Bonoli L. (2004). Description of reality // *POETIQUE*. 2004. no. 137. P. 19–33. [in Russian]
4. Bradbury M. (2002). Language for your own: pocket reference structure-list // *Foreign literature*. No. 12. P. 246. [in Russian]
5. Weil P. (1995). Street and Home: Joyce – Dublin, Conan Doyle – London // *Foreign literature*. No. 2. P. 237–244. [in Russian]
6. Visson L. (2005). Russian problems in English speech. Words and phrases in the context of two cultures. 3rd ed., stereotypical. Moscow: R. Valent. 192 p. [in Russian]
7. Jumailo, O. A. (2011). English confessional and philosophical novel 1980-2000. Rostov-on-don: Southern Feder publishing house. UN-TA. 320 p. [in Russian]
8. Drobniyskiy O. G. (1967). The world of animated objects. The problem of value and Marxist philosophy. Moscow: Politizdat. 351 p. [in Russian]
9. Zaitseva Yu. P. (2016). Category of politeness in English and Russian cultures // XVIII international Baltic communication forum "Global and regional communications: present and future". Abstracts of students' reports. Part 2. Saint Petersburg: SPbGUT. P. 88–89. [in Russian]
10. Karaulov Yu. N. (2002). Russian language and language personality. Moscow: URSS editorial. 264 p. [in Russian]
11. Larina T. V. (1968). Category of politeness and communication style. URL: <http://www.ereading.by/book.php?book=137743>. (Accessed: 28.12.2017). [in Russian]
12. Tugarinov V. P. (1968). Theory of values in Marxism. Leningrad: Lenin publishing house. UN-TA. 124 p. [in Russian]
13. Setterfield D. The Thirteenth Tale. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=87205>. (Accessed: 29.12.2017). [in English]

Information about the author:

Gurov Serhii Yuriiovych

serggurov@mail.ru

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State
Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhzhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.33842/2219-5203-2020-1-24-6-10

Received at the editorial office 03. 08. 2020 р.
Accepted for publishing 15. 10. 2020.